

УДК 78 “Д. Задор”: 94 (477,87) ”19”

ДЕЗИДЕРІЙ ЗАДОР - НЕПЕРЕСІЧНА ОСОБИСТІТЬ (до 100-річчя з дня народження)

Теличко В. Ф. (Ужгород)

Стаття розкриває особливу роль, основні досягнення багатогранної творчості основоположника професійної музичної культури Закарпаття другої половини ХХ століття, концертного піаніста, композитора, диригента, педагога, фольклориста, музично-громадського діяча Дезидерія Євгеновича Задора (1912 – 1985) та його важливий внесок у розвиток самобутньої української музики.

Ключові слова: Задор, Мартон, музика, композитор, піаніст, педагог, творчість, конкурс.

У 1946 році в Закарпатті, що недавно ввійшло у склад УРСР, було відкрито Ужгородське музичне училище – перший професійний музичний заклад в області. Першим директором училища був призначений Дезидерій Євгенович Задор (1912 – 1985) – фундатор практично усіх основних напрямів професійного музичного мистецтва повоєнного Закарпаття.

З плином часу приходиться чітко розуміння особливої ролі творчої постаті Дезидерія Євгеновича Задора у розвитку професійної музичної культури Закарпаття та України. Високоосвічений інтелігент, високопрофесійний музикант-універсал, що яскраво і значимо проявив себе у виконавстві, композиторстві, педагогіці, фольклористиці, музично-громадській діяльності. Д. Є. Задор залишив творчу спадщину, яка вивчається і надихає наступні покоління музикантів.

Дезидерій Євгенович Задор – визначний музичний діяч, концертний піаніст і видатний композитор, талановитий педагог і відомий фольклорист. Він народився 18 жовтня 1912 року в Ужгороді, помер 16 вересня 1985 року у Львові. По його останній волі похований в Ужгороді на Кальварії.

Батько, Євген Задор, вчитель угорської школи, кантор, органіст ужгородського римокатолицького собору, хормейстер самодіяльного хорового колективу «Dalárda» («Товариство»), кавалер «золотої медалі» («Aranyérmes dalárda»).

Мати, Жозефіна Задор, вчителька угорської народної школи, хорова співачка, активна учасниця ужгородських колективів - крайового хору учителів Подкарпатської Русі (диригент Олекса Приходько), хору «Боян» (диригент Петро Милославський).

Молодший брат – Андрій Задор (18.09.1919, Ужгород – 18.04.1999, Дебрецен) – співак, тенор, соліст та художній керівник Закарпатської філармонії, тривалий час викладав сольний спів в Ужгородському музичному училищі. З жовтня 1973 року проживав в Угорщині, з 1974 р. – викладач Дебреценської вищої музичної школи. Серед учнів А. Задора – народна артистка СРСР, володарка офіційного титулу «краща Чіо-Чіо-сан» Гізела Ціпола, солістка Великого театру СРСР Людмила Васильченко, професор Інституту сучасного мистецтва в Москві Надія Сафронова, народний артист Росії, соліст Челябінського, Горьківського, Львівського

оперних театрів Андрій Алексик, народна артистка України Марія Зубанич, заслужена артистка України Ельвіра Готвоні (США), народний артист Росії, соліст академічного ансамблю пісні і танцю Російської армії ім. О. Олександрова Василь Штефуца, соліст Будапештської опери Віктор Мошшані, провідний викладач Ужгородського музичного училища Надія Пігородська, солістка Закарпатського народного хору Людмила Байрак та інші.

Початкове музичне виховання Дезидерій Задор отримав від своїх музично-освічених батьків. Закінчивши угорську народну школу (1919 – 1924), навчання продовжував у реальній гімназії.

Як пише у спогадах Юрій Костьо, перші публічні виступи молодого піаніста в програмах студентських академій відбулись у 1929 – 1930 роках. З нагоди святкування народження Т.Г.Шевченка гуртком учительської семінарії 16 березня 1930 р. учень VI класу гімназії Дезидерій Задор успішно виконав «Елегію» М.Лисенка та «Польку» Б.Сметани (Свобода №14 із дня 3.IV.1930). І у подальші два роки молодий Задор часто виступав на студентських академіях.

Після закінчення реальної гімназії восени 1932 р. Д.Задор поступив до Празької консерваторії по класу фортепіано, який закінчив у червні 1936 р. з великим успіхом у стислий термін Д.Задор на «відмінно» закінчив одразу три факультети Празької консерваторії – фортепіанний, органний, диригентсько-хоровий, і його прізвище викарбуване на консерваторській дошці кращих випускників [1, с.9].

У 1936 – 37 рр. він навчається в аспірантурі по фортепіано, композиції у професорів Яна Кржічки, Вітєслава Новака, Алоїза Хаби, одночасно відвідує лекції по музикології в університеті Карлових Вар у проф. Зденека Неєдлі, що мало значний вплив на молодого перспективного музиканта. Навесні 1937 р. Д.Задор підготував реферат на тему «Творчість Б.Бартока», з яким виступив на літньому семестрі кафедри музикології.

Перший публічний виступ молодого піаніста Задора в ефірі відбувся на кошицькому радіо 14 липня 1934 р. – він виконав «32 варіації до-мінор» Л.Бетховена та «Серйозні варіації» Ф.Мендельсона-Бартольдї.

Чудове виконання цих творів було підтверджене надзвичайною похвалою в ужгородській і чеській пресі (Карпаторусский Голос, №147; Podkarpatske Hlasy, №165). Наступні виступи по чехословацькому радіо відбулися 5 і 19 березня 1936 року. У першому концерті пролунали «Картинки із виставки» М.Мусоргського.

Самостійні концерти на Закарпатті Д. Задор здійснив в Ужгороді, Берегові, Мукачеві, Хусті (13, 18, 20, 21 жовтня) та на кошицькому радіо 23 жовтня 1936 р.

Свого земляка піаніста-віртуоза Д.Задора ужгородське товариство «Сметана» вперше представило на концертній естраді 13 жовтня 1936 р. з благородним наміром підтримати молоді таланти підкарпатських митців при їх вступі на мистецький шлях.

Ужгородська газета Podkarpatske Hlasy №231 від 15.X.1936 р. пише: «В особі Задора росте піаніст великого масштабу. З його іменем напевно ще зустрінємось на великих естрадних концертах». Публіка кожен номер програми молодого піаніста нагороджувала бурхливими оплесками.

Празька газета «А-Z» від 17.X.1936 р. відмічає: «Найбільш вдалими були виконання творів Шопена та Ліста, як також і творів Б.Сметани та Б. Бартока, що переконали нас про здібність молодого митця. Задор довів, що його виконавське мистецтво є на постійному підйомі. В цьому концерті він презентувався таким репертуаром, який зробив би честь і великому піаністу».

Ужгородська руська преса оцінює концерт Д.Задора словами: «Повна зала слухачів на концерті піаніста Д.Задора виражала захоплення його клавірним мистецтвом, а бурхливі овації це підтвердили. Д.Задор має усі необхідні дані: техніку, музичний смак і темперамент, які є запорукою його подальшого художнього зростання. Зокрема була вдала друга частина концерту, закінчена блискучим виконанням творів Ліста. Ми раді, що зможемо пишатися своїм клавірним митцем. Водночас висловлюємо вдячність співацько-музичному товариству «Сметана» за влаштування концерту, яким була дана можливість ужгородській громадськості познайомитись із мистецтвом цього молодого піаніста» (Русській народний голос, №103, 17.X.1936).

Про ужгородський концерт місцева преса Д.Задора писала: «Молодий клавірний митець своєю досконалою технікою цілковито приголомшив присутню публіку. Радують нас його великі успіхи. Ми переконані, що Д.Задор у грі на фортепіано скоро осягне досконалості, яка стане хвалою його і нашої країни, вихованцем якої є цей молодий талановитий митець» [1, с.19].

Ужгородська преса про мукачівський концерт Д.Задора 20.X.1936 відгукнулася так: «Музична громадськість була досить здивована, наскільки Задор дотепер невідомий піаніст представився нам як повністю зрілий і технічно досконалий клавірний митець. Свою мистецьку кар'єру він, властиво, тільки розпочинає і відразу дістається на перші місця. З неймовірною легкістю, віртуозністю заграє найтяжчі твори славних майстрів Бетховена, Мендельсона-Бартольдї, Шопена, Ліста й інших авторів. Бездоганно заграє і нашого Б.Сметану. Вершину клавірної техніки Задора ми чули в Бартоківському творі «Аллегро барбаро» [1, с.20].

В 1937 році на міжнародному радіоконкурсі ім. Ф. Шопена Д. Задор серед 67 претендентів виборює почесне II місце і звання лауреата, як піаніст блискуче виступає в різних містах.

Д. Задор багато разів успішно виступав разом з скрипалем, педагогом і фольклористом Юрієм Костьо (Костюком). Вперше це сталося 10 лютого 1938 року на кафедрі музикології з нагоди святкування 60-річчя проф. Зд. Неєдлого.

Спільно вони виконали «Дует соль-мінор» для скрипки і фортепіано Б.Сметани, шанувальником творчості якого був ювіляр, а Д.Задор віртуозно виконав Польку Фа-мажор того ж автора. Обоє в червні 1938 р. успішно закінчили свої студії.

В кінці 1930-х рр. політичні обставини в Чехословаччині ускладнюються. Оголошено загальну мобілізацію. Віденським арбітражем Ужгород, Мукачево і Берегово із своїми околицями передано Угорщині.

З листопада 1938 до березня 1939 р. настає в усій країні політичний хаос, перегрупування сил: Підкарпатська Русь перетворюється на Закарпатську Україну. У березні 1939 р. настає розпад Чехословаччини на окремі області Протекторату Чехії і Моравії, виникає Словенський штат, Закарпатська Україна існує до 15 березня 1939 року.

Д.Задор завжди цікавився музичним фольклором Закарпаття, не випадково він декілька років був референтом міністерства культури Чехії з питань фольклору Закарпаття і, зокрема, написав угорською мовою теоретичну статтю під назвою «Коломийка в руській народній творчості» (ця стаття була перекладена Катериною Петричко на українську мову і надрукована в першому випуску збірки «Професійна музична культура Закарпаття: етапи становлення» [3, с.282-291]). На прикладах порівняння коломийок з угорськими пастирськими мелодіями автор доводив їх мелодико-ритмічну близькість. Вперше стаття угорською мовою видрукувана у часописі «Зоря II», №3-4 в (Ужгород, 1942. – № 3-4. – С. 377-386]).

Завдяки старанням Задора в 1942 р. побачив світ і шкільний хоровий збірник, укладений вчителем Михайлом Гоєром з с.Дубриничі Перечинського округу Закарпаття. У збірничку перші 7 пісень було спробою творчості автора на власні тексти. У інших 25 народних мелодіях із текстами укладено музично-фольклорний матеріал, записаний ним у близьких і віддалених селах Ужанської долини. Збірник 32 пісень із мелодіями Д. Задором було гармонізовано для триголосоного дитячого або молодіжного хорового колективу і видано в Ужгороді «Підкарпатським обществом наук».

В кінці року 1942 року вийшов в Ужгороді ще хоровий збірник Іоанна Бокшая для мішаного

хору, редагований та підготовлений до друку теж Д. Задором.

У 1943 році із записів закарпатських музично-фольклорних матеріалів Д.Задора, Ю.Костюка та П.Милославського було складено скромний на вигляд збірничок під назвою «Народні пісні подкарпатських русинів», виданий «Підкарпатським обществом наук» (Ужгород, 1944 р.). Старанний підбір 135 типових зразків записів із усього Закарпаття характеризує збірник на високому науковому рівні музичної фольклористики, свідченням чого стали друковані рецензії Івана Панькевича у часописі «Лідова творчість» (Прага, 1947) і закарпатського музичного фольклориста Володимира Гошовського у його книзі «Украинские песни Закарпатья» (М.: Советский композитор, 1963). В рукопису існує друга частина народних пісень [1, с.31-81], яка була високо оцінена Б. Бартоком і за проханням якого копія цього рукопису була передана в рукописний відділ Будапештської музичної академії ім. Ф. Ліста.

На Закарпатті Д.Задор інтенсивно працював і творив до 1963 року, і практично в кожному напрямку музичного мистецтва Закарпаття залишив глибокий слід. Останній період його життя (1963 – 1985) був пов'язаний зі Львовом, де паралельно на двох кафедрах: спеціального фортепіано та композиції Львівської державної консерваторії ім. Миколи Лисенка, у Львівському відділенні Спілки композиторів СРСР його дуже поважали, любили, він мав численних учнів і шанувальників. Але творчих зв'язків з Закарпаттям Д. Задор не поривав, при найменшій можливості зустрічався і спілкувався з музикантами Закарпаття, давав поради, підтримував, надихав.

Композитор писав багато, у різних жанрах, загальна кількість творів перевищує 300. Серед визначних творів Д. Задора – Концерт для фортепіано з оркестром, Концерт для цимбал з оркестром, кантата «Карпати» на сл. Ю. Гойди для солістів, мішаного хору та симфонічного оркестру, фантазія «Тиса» для оркестру народних інструментів, симфонічна поема «Верховина», «Біля коліски» для мецо-сопрано, баритону і струнного оркестру, сюїта «Полонинські картинки» в 4-х ч. для струнного тріо (у 2009 р. В. Телічко зробив аранжування для струнного оркестру, прем'єра відбулась в Києві 03.10.2010 р. у виконанні Національного ансамблю солістів України «Київська камерата»), фантазія «Карпатська веселка» для фортепіано і камерного оркестру, фортепіанна соната, численні майстерні обробки закарпатських народних пісень для голосу з супроводом [2, с.268-280] та різних складів хорів.

На прикладі життя і творчості Д. Задора можна виявити благодатний взаємовплив культур різних народів, що віками проживають пліч-о-пліч на території Закарпаття, і перш за все

української, угорської, чеської. І це логічно – Д.Задор вдома виховувався на угорській мові. Високопрофесійну музичну освіту отримав у Празі, знав і любив чеську культуру. Є невідомі, що прадід Задора був хорватом. Д. Задор дуже любив музику Ф. Шопена, чудово грав його фортепіанні твори, і не випадково став лауреатом тільки одного, зате складного і престижного конкурсу - міжнародного радіо-конкурсу ім. Шопена.

Та завжди незмінним пріоритетом Задора-фольклориста і композитора була українська карпатика, у якій талановитий музикант зумів віднайти і закарбувати досі невідомі фарби.

Твори Д. Задора друкувались музичним видавництвами Москви, Києва, Львова, Будапешта, виконувались і продовжують виконуватись в Росії, Україні, Австрії, Італії, Німеччині, Франції, Угорщині, Чехії.

Симптоматично, що в Росії у місті Череповець ось вже декілька років проводиться міжнародний конкурс цимбалістів, у вимогах якого обов'язкове виконання концерту для цимбал з оркестром Д. Задора.

Музика Д. Задора записана у фонди колишнього всесоюзного, українського, закарпатського обласного радіо, випущена на декількох платівках і компакт-дисках, розміщена в Інтернеті на YouTube. Вона вирізняється глибоким засвоєнням, оригінальною трансформацією і синтезом кращих музично-фольклорних особливостей Карпатського регіону з багатими животворними класичними надбаннями, романтично-поетичним проникненням в духовну сутність народів, що тисячоліттями проживають в Карпатах і відтворенням її в яскравій оригінальній музиці.

Серед учнів Д. Задора – відомі сучасні композитори І. Мартон, Б. Янівський, В. Волонтир, М. Кобулей, Ю. Ланюк, кандидат мистецтвознавства Г. Конькова-Терещенко, піаністка М. Лугова інші.

М. Кобулей згадує: «Його (Д. Задора – В.Т.) присутність на кафедрі композиції вплинула на загальне покращення стилю роботи, розширилися рамки оціночного критерію. З розповіді його студентів знаю, що він ніколи не забороняв їм використовувати такі виразові музичні засоби, які йому особисто як композиторові були дещо чужими, неприйнятними. Модерністичний напрямок він сприймав цілком природно, неупереджено. В цьому відношенні він виявив себе прогресивним наставником» [5, с.107].

Як людина Дезидерій Євгенович був трохи кумедним і наївним, дещо забудькуватим, але глибоко зконцентрованим на внутрішньому музичному світі. До наших днів збереглося кілька історій, що розкривають ці якості (про цеглу в портфелі, яку студенти потайки покладали вчителью; Задор не подавши виду, пішов з цеглою до-

дому, а через місяць, коли студенти забули про своє бешкетство, виймаючи ноти з портфелю, між іншим дістав і цеглу...). Завжди Д. Задор проявляв себе напрочуд відповідальним, дисциплінованим, і найголовніше – подумки та справами він постійно перебував в музиці. Його старший син Іштван згадує: «Ми (діти – В.Т.) йшли спати і вставали під звуки музики». Трохи згодом він вимовив: «Є люди, які живуть не на Землі...» [1, с.11]

Д. Задор добре володів французькою, німецькою, чеською, угорською мовами, що створило абсолютно неповторний властивий тільки Задору акцент. У нього був чітко виражений науковий склад розуму, по духу і призначенню Д. Задор був «паном професором». Любив фотографувати, їздити на велосипеді, добре грав в футбол.

В результаті наполегливих пошуків документальних свідчень піаністичної майстерності Задора вдалось познайомитись з аудіо записами Задора-піаніста, що були зроблені в 1979 р. на львівському обласному радіо. В 30-хвилинній програмі Задор грає фортепіанні твори Бартока, Кодаї, Сметани, Дохнані. За оцінками відомих сучасних піаністів-педагогів Тетяни Роциної, Йожефа Ермія, Олени Жаркої, незважаючи на вік і стан здоров'я музиканта, що вже переніс інфаркт, його гра вражає енергійністю, глибиною проникнення в задум твору, особливою, властивою «граючим композиторам» рельєфністю виконання, бездоганною і різноманітною піаністичною технікою, чудовим фортепіанним туше.

Д. Задор віртуозно володіє не тільки звуком, але і вільно розпоряджається часом, тим самим роблячи музичну форму твору пластичною, динамічною, по особливому виразною.

В глибинно-сутнісному аспекті прочитання музики при збереженні усіх формальних піаністичних досконалостей даний аудіо запис об'єктивно засвідчує надзвичайно високий рівень майстерності Д. Задора.

До останніх днів життя музикант не зупинявся у своєму музичному самовдосконаленні. З дитинства налаштований на органічне поєднання різних видів музичної діяльності, в першу чергу виконавської і композиторської, Д. Задор зберіг це налаштування до кінця життя, безперервно збагачуючи та поглиблюючи його.

Слід зазначити, що Д. Задор мав величезний виконавський досвід не тільки як концертний піаніст, камерний виконавець (виступав разом з С. Хосроевою, В. Ромішовською, Ю. Костюком), але і як диригент – після смерті П. Милославського більше ніж півроку був головним диригентом Закарпатського народного хору, неодноразово диригував Ужгородським симфонічним оркестром і т. д. Тому тонкощі інтерпретації відомих та нових, у тому числі власних, творів, для Д. Задора були зрозумілими та досяжними.

Великим додатковим поштовхом для Д. Задора-музиканта стала поїздка на всесоюзний факультет підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу консерваторії СРСР в Єреван в 1977 р.

Ось яку характеристику дає в своїх спогадах лауреат Шевченківської премії професор Ю. Ланюк: «Професіоналізм, досконалість, чиста робота проявлялися у всьому: у відношенні до нотного паперу, де акуратним і каліграфічним почерком виводилися всі значки, у ідеально заструганому олівці, який зберігався у пеналі разом з ножиком та гумкою, у почищеному і розрізаному на дольки яблуку, яке, між іншим, непомітно з'їдалося під час занять» [5, с.121].

Видатний український композитор, піаніст, професор Михайло Степаненко в розмові з автором статті відмічав, що «Дезидерій Євгенович відносився до дуже невеликого числа справжніх аристократів і високоосвічених інтелігентів. Таким особистостям було нелегко...»

Підсумовуючи вищезазначене, можна відзначити наступні особливості творчої постаті Д.С. Задора:

1. Д. Задор – високоосвічений музикант-універсал, справжній фундатор практично усіх основних напрямків професійної музичної культури Закарпаття другої половини ХХ століття;

2. На прикладі життя і творчості Д. Задора простежується благодатний взаємовплив української, угорської, чеської музичних культур, що створило неповторний синтез і нову якість його музичних творів, виконавського стилю, педагогічних принципів.

3. Становлення і розвиток Задора-музиканта є яскравим прикладом глибокого зв'язку композиторська та виконавства, фольклору та академізму, педагогіки та концертування.

4. В контексті нинішніх філософського-ідеологічних парадигм життя творчість Д. Задора є яскравим мультикультурним євроінтеграційним феноменом, гідним наслідування, примноження та продовження.

1. Архів Д. С. Задора // Ужгородське державне музичне училище ім. Д. С. Задора. – 2010. – На 93 арк.
2. Рак Я. Творчий портрет Дезидерія Євгеновича Задора: Монографічний нарис. Ужгород: Закарпаття, 1997. – 56 с.
3. Професійна музична культура Закарпаття: етапи становлення. Вип. 1. – Ужгород, Карпати, 2005. – 420 с.
4. Теличко В. Закарпатська організація НСКУ – історія та сучасність //Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського. - Вип. 68: «Музика в просторі сучасності: друга половина ХХ – початок ХХІ ст.». – Київ, 2007. – С. 100-110.
5. Професійна музична культура Закарпаття: етапи становлення. Вип. 2. –Ужгород: Карпати, 2010. – 504 с.

РЕЗЮМЕ

ДЕЗИДЕРИЙ ЗАДОР – ВИДАЮЩАЯСЯ ЛИЧНОСТЬ

(к 100-летию со дня рождения)

Теличко В. Ф. (Ужгород)

Статья раскрывает особую роль, основные достижения и особенности многогранного творчества основоположника профессиональной музыкальной культуры Закарпаття второй половины ХХ столетия, концертного пианиста, композитора, педагога, фольклориста, музыкально-общественного деятеля Дезидерия Евгеньевича Задора (1912 – 1985) и его важный вклад в развитие самобытной украинской музыки.

Ключевые слова: Задор, Мартон, музыка, пианист, композитор, педагог, творчество, конкурс.

SUMMARY

DESIDERIJ ZADOR - THE PROMINENT FIGURE

(The 100 years anniversary of the birth)

V. Telychko (Uzhhorod)

The article reveals the special role and characteristics of the main achievements of the multifaceted creativity of the founder of professional music in Transcarpathia in the second half of the twentieth century, the concert pianist, composer, teacher, folklorist, musical and public figure Desiderij Zador (1912 - 1985) and his important contribution to the original Ukrainian music.

Key words: Zador, Marton, music, pianist, composer, educator, creativity, competition.